

ОБИДА НА ЧЕСТТА НЕ МОЖЕ ДА СЕ КОМПЕНСИРА ИЛИ ОЩЕ ЗА СТРАШНИЯ КАНУН

Анастасия Пашова, Димитър Бело

“Канунът бе по-силен, отколкото изглеждаше. Той се простираше навсякъде, пълзеше по земята, по синурите край нивите, пъхаше се из пътищата, из пазарите, обикаляше сватбите, изкачваше се чак до алпийските пасбища, дори и по-високо, стигаше до небето, откъдето идеше под формата на дъжд, за да напълни вадите по нивите, заради които ставаха една трета от кръвните отмъщения”/Кадаре, с. 135/.

Според легендата господарят на северноалбанските планини Лука Дукагини въвежда Кануна в земите, които са под негов контрол, в средата на XV век, и постепенно той бива възприет като обичайно право в Шкодра, Гяково, Косово, Черна гора и Македония. Канунът не е запечатан писмено чак до втората половина на деветнадесети век.” /Кръстев, 2000/¹ Според същия автор, първият и най-основен структуриращ принцип в Кануна е схващането за кръвното родство, семейните и фамилните връзки, законите, регулиращи връзката между тях и законите управляващи затворените отношения на земеделие и производство.

С какво Кануна е интересен за нас и днес?

В него са изведени под формата на правила и забрани широк кръг икономически, социални, семейни и морални въпроси с ключово значение за разбиране на народопсихологията на гегите /северните албанци/ и дава пространна информация за семейните и фамилни структури и организацията на социалния живот в затворените планински общности в Северна Албания.²

Предмет на анализ, доколкото това е възможно³ е да се разгледат по-важните глави от Кануна, които биха могли да дадат ключ за разгадаване традиционната ценостната система на албанците и чрез нея да се потърси обяснение на някои черти от техния национален характер, които са актуални и днес.

За съжаление самият Канун на Лек Дукагини⁴ не е преведен на българс-

ки, въпреки че е събран и публикуван от известния изследовател и фолклорист Штефан Гечови⁵ още през 1913 година частично, а през 1933 като отделна книга. Канунът е най-разпространения вариант на албанското обичайно право, което е действало в северните планински части на страната още през Средновековието и е останало в сила паралелно с държавното право в Албания почти до средата на XX век. Канунът е действал предимно в северните планински земи на Албания, които са били трудно достъпни и това е помогнало да се запазят толкова много време нормите на обичайното право там.

“Северна Албания през деветнадесети век се простирала от планината Проклети до река Мат и била населена компактно с католици. Регионът бил трудно достъпен и населен с родово – племенни общности, наричани фисове, като Клементи, Шкрели, Кастрати, Краснич, Дукагини, Никай, Шаля, Бериша, Душмани и др. Околното население ги наричали малисори, т.е. планинци. През XIX век при тях най-значимата форма на обществена организация бил фисът – обединение от хора с общ произход от конкретна /реална или легендарна/ личност и произтичащата от това действителна или мнима кръвна родствена връзка по мъжка линия/. В края на деветнадесети век католиците в Северна Албания се делели на 21 фиса и около 50 байрака. Низходящо стъпъло в обществената организация на албанските католици било братството /влазния, чиито членове били обвързани с действителни роднински връзки/, след това семейната община, или голямото патриархално семейство. На дъното на обществената структура било малкото нуклеарно семейство. Османската администрация създавала и една нова териториална единица с военно-административно предназначение – байракът. Двете системи – родовата организация и военно административната тясно се преплели. Байрактарът бил натоварен със значителна военна и административна власт, която се предавала по наследство. Съседни байраци често са се обединявали. Най-известен от тях е съюзът на 12-те байрака на Мидрита. Върховният началник на 12-те байрака произлизал от дома Марк Гьон /фис Мидрита, влазня Ороши/, предавал се по наследство и само той имал провото да носи титлата пренк – принц. Именно принцът на Ороши събирал кръвнината – данъка при кръвното отмъщение.”/Елдъров, 2000/

Канунът на Лек Дукагини се състои от 12 основни части. Гостът, бесата и кръвното отмъщение са трите опорни точки в него. Условно може да се каже, че има глави в него, които са обикновени и са свързани с проблемите на всекидневието – определяне синурите на нивите, женитбата, семейния живот, дома и гостоприемството и други глави в които са изведени правилата на кръвното отмъщение. По този повод И.Кадаре /1989/ пише: “Обикновената част от Кануна, тази която не беше изцапана с кръв, беше неразривно свързана с кръвопролитие и никой не знаеше с точност границата между двете – къде завършваше едната и къде започваше другата, защото всичко бе свързано по такъв начин, че едното пораждаше другото – неопетнената с кръв чест раждаше кръвопро-

литие, а кръвопролитие, от своя страна – първата част, и така е било открай време, и така е вървяло от поколение на поколение.”/Кадаре, 135/. Бесата / дадената клетва, или дума/ е един от законите на порядъка в Кануна, може би най-важния. Да потъпчеш дадена беса е най – голямото престъпление по Кануна. “Наведе, отстрани с крак няколко камъка, после обиколи поред останалите ъгли и когато видя, че камъните от основите бяха извадени и от читирите ъгли, разбра, че се намира пред развалените на дом, който е потъпкал дадената беса. Беше чувал, че така се изважда по един камък от четирите ъгли на основите, след изгарянето на домовете, които според Кануна са извършили най-голямото престъпление – потъпкване дадената на приятел беса.”/Кадаре, с.147/

“Сега ще се помъча да обясня причините, които са породили бесата и разпространяването на този нов нравствен закон сред нас – продължи Сте- си. . . Всеки народ изправен пред опасност, изостря отбранителните си средства и главното, създава нови средства. Трябва да си непрозорлив за да не разбере, че Арбърия е изправена пред големи драми. . . Тогава възниква въпросът, при тези нови условия на всеобщо влошаване на климата в света, в тези време- на на изпитание, на недоверие и нечувани престъпления какъв ще бъде обликът на човека от Арбърия? Ще се слее ли със злото, или ще успее да му се проти- вопостави? . . . За Арбърия приближава мигът на изпитанието, на избора между едното и другото. И ако народът ѝ е започнал да развива в недрата си една такава съвършена структура, част от която е бесата, това показва, Арбърия понастоящем прави своя избор. . . Това ще изисква много жертви от редица по- колония, защото този призив е по-тежък и от Христовия кръст.”

“Църквата”

Първата глава е посветена на църквата и религията, като не бива да се пренебрегва факта, че през Средновековието духовната и държавната власт са разделени. “Църквата е независима от институцията, която представлява ма- териалния живот – селската община, макар и да е тясно свързана с нея. Църк- вата се подчинява на първият в религията, а не на разпоредбите в Кануна. За- това Канунът не може да ѝ налага никакви повинности, а е длъжен да откликне, когато тя търси помощ от него. Църквата е под защитата на Кануна, наравно с мелницата, ковачницата и пазара и в нея никой никому не е длъжен”/Бейлери, 2000/.

Изповядваната религия⁶ на албанците в северната част на страната бил католицизма. Общо в средата на деветнадесети век Католическата църква в Албания наброявала 70 600 души, 129 църкви и параклиси. Има трима архие- пископа, трима епископи и 111 свещенници. /по Елдъров, 2000/

Всеки фис си имал свой патрон покровител в лицето на някой светец, който се празнувал в съответствие с католическия църковен календар. Фисът Бериша празнувал св. Богородица, наричан от тях “Девата на Бериша”, на 15

август – Успение Богородично; Мертури чествали същия патрон, но като “Девата на Мертури” на 8 септември – Рождество Богородично; Тачи отдавали почит на св. Йоан на 27 декември и т.н. Денят на светия патрон бил най-важния годишен празник на фиса. Отделно всяко семейство си имало светец, който бил семеен покровител. Освен родовия и семейния светец северните албанци – католици почитали и св. Георги, честван на 23 април и св Николай Марликийски, почитан на 6 декември. Макар тези празници да са фиксирани в календара на Католическата църква, религиозният им характер и ролята на духовеството са стеснени от традиционните езически обичаи, в центъра на които стои кръвната жертва – курбана. / По Елдъров, 2000/.

Самите свещенници по Кануна нямали право да въспват в кръвна вражда. Свещеникът никога не участвал в кръвното отмъщение. Той бил свързан с други точки от Кануна, но нямал нищо общо с онази част, в която се предвиждало смърт.

Задължение на свещениците било да помиряват търсещите “кръвнина”. “Самите католически духовници практически съдействали при сключването на така наречените “помирения” между кръвните врагове. На определени интервали от време те обхождали планинските райони и помирявали враждуващите лица, семейства и родове със специален ритуал, регламентиран в Кануна: хвърляли разпятието на земята пред “стопанина на кръвта”/лицето на което предстои да извърши вендетата/, после карали потенциалния убиец да вдигне разпятието и да погледне изображението. Накрая произнасяли поучителна формула в смисъл, че както Христос е прощавал на всички врагове, така и добрият католик трябва да постъпи със своите врагове. /по Елдъров, 2000/.

В ролята си на помагачи и изповедници, свещенниците единствени имали право да влизат в изгнаническите кули в които се укривали потенциалните жертви на кръвното отмъщение, понякога и за цял живот.

Свещенниците по Кануна нямали право да участват в съвещанията на селската община, дори когато се провеждали в двора на църквата. По този начин в Кануна се регламентирало разделението на властите – духовната и светската.

“Семейство” и “Женитба”

В Кануна втората и третата глава са посветени на женитбата и семейството. “В тях са определени функциите, правата и зъдълженията на всеки член от семейството, както и взаимоотношенията в по-широката общност – рода. Главата на семейството има всички властови и икономически функции. Когато някой наруши реда, налага наказания от “лишаване от храна” до “прогонване от дома”. Стопанката е най-възрастната жена в дома, която отговаря за къщните работи и командва другите жени, но действа винаги по заповед на главата на семейството. Няма право да купи, продаде, или размени нищо без разрешение-

то му. Първично за Кануна е родословното дърво по мъжка линия – “дървото на кръвта”, а родословната връзка по майчина линия е вторична и се нарича – “дървото на млякото”. /Бейлери, 2000/.

В Кануна е дадено следното определение за дом. ”Къща се нарича и тази от камък с кули, и колибата, и всяко друго място, стига да има покрив и димящо огнище”. /Кадаре, с. 134/. В Кануна е регламентирано и как можеш да влезеш в чужда къща. Трябва да повикаш и да изчакаш да ти отговори стопанина. А за семейството пише следното: ”Семейството се състои от хората в дома; с тяхното увеличаване, те се разделят на братства, братствата на родствени групи, родствените групи на кланове, клановете на байраци и всички те заедно съставляват едно нашироко разпръснато семейство, наречено нация, което има една родина, обща кръв, общ език и общи обичаи”/по Кръстев, 2000/.⁷

Да се ожениш според Кануна означава да направиш къща, да добавиш в къщата още един човек за работна ръка и за продължаване на рода. Канунът предвижда четири форми на женитба: 1. Женитба с венчавка в съответствие с религията и Кануна. 2. Съжителство без венчавка – против религията и Кануна. 3. Отвлечане на жена, или девойка – изключение спряма религията и Кануна. 4. Пробна женитба - против религията. /Бейлери, 2000/

Момчето има право само да мисли за женитбата си, ако няма родители, докато момичето, дори да няма родители няма право само да мисли и говори за женитба. Особена е позицията на вдовицата, която има право сама да говори за женитба. Уговарянето на женитбата става задължително чрез сватовник, на когото е отделено специално място в Кануна.

Отношението към брака е икономическо и никой не говори за чувства. “Любов би означавало конфликт, конфликт с обществото, със семейството, с обичаите, със собствеността, с всичко... В ежедневието си народът в повечето случаи не е приемал любовта, но в изкуството не я е осъждал никога... Любовта в народната поезия е обикновено драматично и нереализирано чувство, мечта или дълга раздяла”/Кадаре, по Бейлери/. В този дух според Кадаре е изведен в народните песни и образът на жената – тя не е издигана в култ, но и никога не е унижавана. “Заните – самодиви /свръхестествени същества/ са единствените женски създания, на които северните планинци дават реална власт в своите песни и легенди. Ако любовта към жената Канунът счита за израз на слабост у мъжа, любовта към “заната” неведнъж е давала сила на мъжа. Истина в повечето случаи “заната” е само езическо божество покровител, но понякога се преплита с митологичния образ на “най-хубавата на света”, като идеал на женска същност.”/Бейлери, 2000/

За девойката е трябвало да се търси съпруг в селището и даже в рода.

“ Освен това тя беше първата сватба на тукашна девойка, задомена толкова далеч. Още от незапомнени времена разстоянието на което се омъжваше девойката, бе нещо, което вълнуваше твърде много мислите на хората... Има-

ше привърженици на идеята, сватбите да стават в рамките на селището, дори и в рода, които бяха готови да жертват всичко, за да не се променя този стар обичай, а други пък бяха готови да се жертват точно за обратното – да задомят девойките колкото се може по-надалеч.”/Кадаре, Кой доведе Дорунтина/

Според Кануна бракът се смята сключен след годежа и нито една от двете страни няма право да го развали. Преди годежа става пазарене за цената на булката. Ако рода на момичето се отметне от женитбата влизал в кръвна вражда с другия род. Ако се отметнело момчето нейният род загубвал зестрата, която е платил. Сватбената церемония също следвала строго определени от Кануна правила.

Всички мъже по Кануна е трябвало да са въоръжени и никога не се разделят с пушките си, включително и по празници, каквато е сватбата. Канунът регламентирал всичко свързано със сватбата. “денят на сватбата никога не се отлага. Сватовете вземат невестата дори и да е на смъртно легло, ще я носят ли, ще я влачат ли, но ще я заведат в дома на младоженеца. И мъртвец да има в къщата, сватовете пристигат. Невестата влиза в къщи, мъртвецът излиза от дома. В едната стая ще се оплаква, в другата ще се пее”/Кадаре, с. 136/. Регламентирано е и мястото на всеки в сватбеното шествие, като най-важна била ролята на кума и той бил винаги начело. В края на кервана е трябвало да бъдат бащата, или брата на невестата, които пеша да водят конете си. Сватбарският керван е длъжан да се движи по строго определен ред, и “най-малкото потъпкване на правилата може да превърне сватбата в погребение”

Булката е имала задължително чеиз. По Кануна в някоя от кутиите на чеиза родителите и сами е трябвало да сложат “куршума от чеиза” с който младоженецът имал право да я убие, ако тя се опита да избяга, или да му измени. Всеки родител смятал за свой дълг, че трябва да улесни младоженеца да убие невестата си, ако съгреши и затова му изпращал куршум.

“Дадена дума”, “Чест” и “Гост”

Това са основните морални ценности залегнали в седма, осма и девета глава от Кануна. “Трансформацията им от морални в юридически категории се реализира чрез санкциите при неспазване на фиксираните правила на поведение. Дадената дума, като специфична албанска реалитет се нарича “беса” и е гаранция за изпълнение на поетите задължения. Канунът предвижда множество договорни отношения, базирани на “беса” – та, като едно от тях е известната свобода и сигурност, която домът на убития дава на дома на убиеца, чрез отсрочката за изпълнение на кръвното отмъщение. “Беса”-та преплита в себе си и клетвата като акт, като Канунът признава три вида клетва – върху камък; над кръста или Евангелието и над главата на синовете.” /Бейлери, 2000/. “Беса”-та и честта са много тясно свързани. В Кануна по отношение честта и наказанията хората са равнопоставени. ”Душа за душа, както ги е създал Господ, защото

от лошия се ражда добър и от добрия лош”. “Що се отнася до личната чест, нея всеки я притежава сам за себе си. Формулировката на Кануна “Два пръста чест има всеки наред челото си” е сред най- използваните фразеологични изрази в албанския език и до днес. А ключовият пасаж за цялостното разбиране моралната страна на Кануна гласи: “Обида на честта не може да се компенсира – тя се възстановява или с кръв или с благородна прошка... На когото е отнета честта е мъртъв според Кануна.

В Кануна, особено място е отделено на достойнствата и чувството за чест на планинеца. “Два пръста чест наред челото ни дал вемъгъщия бог. Ако искаш изтрий позора от лицето си, ако искаш още повече го очерни. Твоя воля е да запазиш мъжеството си, твоя воля – да го опетниш.” Честта стои в средата на челото, защото това е мястото, където куршумът може да улучи главата на другия. “Хубава пушка е стреляла” – когато улучиш в челото врага си. “Убиеш ли го от тебе не се иска нищо повече”. Най-разпространена благословия на новородено е “Да ти е дълъг живота и пушка да те повали”. “Естествената смърт от болест или старост е срам за човека от планините. Неговата единствена цел е да натрупа колкото се може повече чест, която като капитал да му стигне за издигане на паметник след смъртта.”/Кадаре, с.170/

Гостът за албанеца е полубог. В Кануна пише: “Домът на албанеца е на бога и на госта. Преди да е на собственика, той е на госта. Гостът е най-висшата етическа категория в живота на албанеца. Той е нещо, което стои над кръвните връзки. За пролятата на бащата или сина кръв, Канунът може да прости, но за пролятата на госта кръв – никога”/Кадаре, с.173/

“Всъщност, не само свещеника, но и голяма част от хората стояха извън законите на Кануна, предвиждащи кръвопролитие. Светът беше разделен на две: едната част трябваше да пролива или да отмъщава за пролятата кръв, а другата беше извън кръвното отмъщение... В края на краищата такъв е бил и техният дом преди около седемдесет години, когато на портите им почукъл някакъв човек. Гьорг бе чул от баща си за историята на тяхната вражда с рода на Крюекюките. Това беше една най- обикновена история с по двадесет и два гроба от двете страни, всичко четиридесет и четири гроба... с гроба на жена, убита по погрешка, за чиято кръв бе заплатена глоба, както го изискват правилата; със затварянето един след друг на мъжете от двата рода в изгнаническите кули... И всичко започнало преди седемдесет години, когато на вратата на дома им почукал непознат човек., заговорил иззад портите и поискъл подслон да пренощува... посрещнали го според обичая, нагостили го, постлали му да легне и рано на другата сутрин, както си му е редът, един от семейството – малкият брат на дядо му, изпроводил непознатият гост до края на селото. Там, след като са се разделили, той чул изсерел и видял как непознатият се повалил мъртъв на земята. Бил убит точно на границата на землището. Според Кануна, ако гостът, който изпращаш, бъде убит пред очите ти, на тебе се пада да от-

мъстиш за пролятата кръв. Ако вече си го изпратил, обърнал си се гърбом и в този момент убият госта, тогава си освободен от кръвно отмъщение. Непознатият бил паднал ничком, но с лице към селото, а според Кануна домът, който ме е дал хляб и подслон, е длъжен да запази и живата на непознатия, докато напусне землището на селото, следователно Беришите трябвало да отмъстят за пролятата кръв... Кръвният отмъстител бил един младеж от семейството на Крюекюките, който отдавна дебнел жертвата си, за да я убие, тъй като този човек го бил обидил кой знае в кое кафене пред очите на някаква непозната жена.”/Кадаре, с.138/.

В Корана пише: “Ако ти дойде гост, дори да ти е кръвен враг, трябва да му кажеш “добре дошъл”. Според Кануна гостът е свято нещо, а къщата на планинеца преди да е на близките му принадлежи на Бога и на Госта. “Гостът е категория, по-висша едновременно от личността, от закона и от кръвната вражда”/Бейлери, 2000/.

“И в неговото село преди години се бе случвало да накажат за потъпкване на беса. Убиецът бе насечен пред всички, наскре селото, без право на отмъщение. Домът, в който гостът намерил смъртта си, независимо че семейството нямаше вина, бе изгорен. Стопанинът сам водеше хората при разрушаването на къщата с главня и брадва, като викаше и проклинаше според обичая... После на стопанина на този дом години наред всичко му се подаваше с лявата ръка, провряна под коляното, за да му се напомня, че трябва да заплати за смъртта на госта. Знаеше се според Кануна, че за баща, брат, дори за убито дете можеше да му се прости, но за убит в дома му гост никога”/ Кадаре, с. 147/.

Домът на албанеца бил в истинския смисъл на думата крепост, а вътрешното устройство на семейството, според Кануна напомняло структурата на малка държава. Гостите се посрещали в специална стая за гости или още я наричали “стаята на мъжете”. В тази стая се говорели само “мъжки приказки”, не се говорели клюки, сплетни, не се говорело и с недомлъвки. Всеки разговор завършвал с думите “добре го каза” или “златна ти уста”. Канунът забранявал в нея да влизат жени. Госта и гостуването освен привилегии, си имало и своите особености. Гостите можели да вършат всичко, дори и убийство и вината се поемала от стопанина на дома, защото той е дал хляба. Но на гостите не се разрешавало да вършат две неща: да оберат със залък чинията в която са яли и да пипат огнището. Ако нарушавали някоя от двете забрани стопанина известявал, чрез викове селото, че трапезата му е осквернена от госта и от този миг гостът ставал смъртен враг.

“Този закон е демократичен защото всеки обикновен човек, един прекрасен ден или някоя нощ може да се издигне до най-голямата висота, наречена гост.пътят за това временно изравняване с божествата винаги е открит за всеки. След като жезълът на госта може да се носи от всеки и след като този жезъл за албанеца стои по-високо от жезъла на който и било владетел, защо да

не приемем, че в изпълнения ме с опасности и сиромашия живот може да съществува така наречения гост, било то зо дводесет и четири часа, било дори за четири часа, като вид отмора и забрава, като временно примирие,, отлагане на злото за по-късно и защо не като една бягство от ежедневния живот към един въображаем свят.”/с.179/

“Собственост” и “Работа”

“Това са четвърта и пета глава от Кануна и в тях се разглежда правото на собственост и наследство, границите на имотите, трудовите задължения на селяните, правилата за напояване, за лов, риболов, търговия и др. и те фиксират какво се прави при нарушения.”/Бейлери, 2000/

В Кануна се казвало, че кости от гроб и граничен камък на ситур, никога не се местят. Ако премести някой междата, това е ставало причина за убийство и тогава виновникът публично се прогонвал от селото. Самото поставяне на граничните камъни е било тържествен момент. Много често ролята на гранични камъни са изпълнявали погребалните могили, тъй като при разделянето на синурите е имало много пререкания и смърт. По този начин могилите са служили като естествени гранични камъни. Когато е ставало убийство по време на разправия за межда, границата оставяла там, където е могилата. А в Кануна се казвало, че могила станала граница между две ниви, докато свят светува, никой не може да я помръдне. “Тук се проля кръв, тук му остана главата”. При определянето на границите трябвало да присъстват всички, включително и децата, за да ги запомнят. Ако при определяне на границите на синурите станело убийство и се случело застреляният от пушката да започне да се влачи към чуждата земя, където умира, там се издигала грамада и тя ставала граница завинаги. Ако двама души стреляли едновременно на разстояние един от друг, междите оставали там, където е паднал всеки от тях, а разстоянието помежду им се наричало “ничия земя”. При определянето на границите, тъй като Кануна бил по-стар от огнестрелното оръжие в началото се е използвал камъкът. При разпра между две семейства, две села, или два байряка спорещите страни са определяли хората, които ще носят камъка. Който отнасял на рамо камъкът по-далеч, той е печелел. По Кануна се произнасяла и следната клетва:”В името на този камък и този къс земя, които съм нарамил, и в името на онова, което съм чул от деди и прадеди, тук е била някогашната граница на пасбището, тук я поставям и аз. Ако лъжа, този камък и тази пръст да ми тежат на душата до края на живота”/Кадаре, с.198/.

По Кануна жената била лишена от правото да наследява.”Според изследователите с постепенното подобряване обществените позиции на жената, обичайното право увеличава и наследствените й права”/Бейлери, 2000/.

Други глави от Кануна, които касаят имуществени отношения и материални проблеми са шеста, която се нарича “Заеми” и десета глава – “Щети”.

Канунът признавал само чист заем, без лихва – колкото си дал, толкова ще вземеш. За щетите било казано, че имат цена, която се възстановява, но не се търси глоба. Регламентирано било, че за щета не се отмъщава с кръв.

“Кравно отмъщение”

Самото кравно отмъщение е разгледано в единадесета глава на Кануна паралелно с видовете престъпления.

Според британската антроположка Е. Дъръм /по Кръстев, 2000/, най-важният факт в албанският бит било кравното отмъщение, което според авторката е прастарата идея за “катарзис чрез кръв” и всичко друго било подчинено на него. Според нея практиката на кравна вражда сама по себе си била религия, жертвоприношение за душата на умрелия и в Албания все още е живо вярването, че душата на убития не може да намери покой, докато не се пролее кръв в отплата.

“Ето годините 1611 – 1628 с най-голям брой кравни отмъщения през целия седемнадесети век. Ето я и 1639 с най-малко кравни отмъщения – общо 722 убити в цял Рафш. Това е била ужасна година с две въстания, когато са текли реки от кръв, но това е друга кръв, не кръв пролята според Кануна. След това от 1640 до 1690 година, половин век, в който от година на година отмъщенията все повече намаляват, и докато преди това кръвта се е леела като поток, през този период едва капе, сякаш идва краят на кравното отмъщение. И точно тогава, когато привидно замира, изведнъж се разгаря с нов подем. През 1691 година става удвояване на кравните отмъщения, а през 1694 броят на отмъщенията нараства четири пъти. В Кануна се извършват основни промени. Отмъщението, което дотогава е засягало само онзи, който е убил някого, сега се пренася като задължение върху целия род”/Кадаре, с.223/

Пустеещите земи били сигурен знак, че Кануна е в силата си. Цели родове оставали пустеещи земите си за да отмъстят за пролятата кръв и по този начин не отлагали кравното отмъщение. “Твоя воля е да запазиш мъжеството си, твоя воля е да го опетниш – се казваше в Кануна. Между царицата и кравното отмъщение всеки избираше онова което повече му се нравеше.”/Кадаре, с.230/

По Кануна за този на който предстояло да убие кравния враг се казвало “Престой му да вдигне ръка”. Те били нещо като избранници на рода, на които се падала честта да убият, но същевременно след това те първи ставали жертви на кравното отмъщение. Когато на враждебния род му идвал ред, той трябвало да убие именно онзи, който е вдигнал ръка. Само в случаи, в които това не е възможно, на негово място можело да се убие друг мъж от рода. Кравният враг не се убивал в селото. Причаквал се в околностите на селището, или на друго място в планината. Според обичая, преди да се стреля, трябвало да се заговори човека. След убийството, убиеца сам е трябвало да обърне трупа по

гръб и да сложи пушката до главата му. В Кануна се вземала предвид възбудата при убийството и затова в някои случаи се допускало да се поръча на минувачи да направят това, което убиецът трябвало да направи. Да се остави убития нищком и със захвърлена встрани пушка било неппростим грях. След това убиецът се връщал в селото и първото което трябвало да се направи било да се разгласи за смъртта из селото. Бащата имал задължението да намери глашатая за това разгласяване. Те викали: “Гьорг Бериша стреля срещу Зеф на Крюекюките.”

Щом чуели това, познати и съседи на жертвата отивали да прибират тялото, като го поставяли върху четири букови клона и така го носели до къщи, според Кануна.

През това време бащата на убития стоял на крак на прага. Когато хората, които носят тялото приближавали на двадесет крачки, той питал: “Какво ми носите? Рана или смърт? Според обичая внасяли мъртвеца в къщи и тогава разгласявали вестта за смъртта из село и сред близките.

След това и в двете къщи – на убиецът и на убития започвали да идват хора. На вратата на къщата на убития се слагал черен плат. Близките на убиецът изпращали в къщата на убития четирима посредници мъже, които трябвало да поискат двадесет и четири часова беса, т.е. отсрочка от двадесет и четири часа. Това било така наречената “малка беса”. Имало и “голяма беса”, отсрочка от един месец. Тя се искала от семейството, но редът изисквал да отидат да я искат старейшините, от името на селото. “Голямата беса” – отсрочка от един месец, можела да се иска и даде едва след погребението. Непосредствено след убийството било най-опасното време, тъй като семейството на убития още не било дало никаква беса, и имало право според Кануна да си отмъсти, като стреля по когото и да било от рода на убиецът.

Ако семейството на убития дадало беса, три дни убиецът бил в безопасност и можел да се движи спокойно навсякъде.

Погребването на мъртвия ставало на другия ден, по обед. Ритуално на него се канели оплаквачи, които според обичая трябвало да драскат с нокти лицата си и да скубят косите си. Оплаквачите обикновено били от други, съседни села. До гробищата се правело траурно шествие, което завършвало със самото погребение. На гробището всеки род имал свой обособен парцел. Сред гробовете на хора от един и същи род не можело да се погребее чужд човек – се казвало в Кануна.

След погребението, шествието се връщало в дома на убития и сядало на предварително подготвена трапеза. Задължително убиецът трябвало да присъства на погребението и след това да отиде в дома на мъртвия. “Всеки друг може да не присъства на погребението, или на трапезата след това, само той не може да отсъства”. Трябвало да седне на трапезата заедно с рода на убития и да яде като всички. Погребалното угощение ставало също по определени пра-

вила. Обичаят изисквал окървавените лица на оплаквачите да не се измиват, нито в селото, където е смъртния случай, нито по пътя, а едва след като се завърнели по селата си. С тези лица, те сядали и на трапезата.

“Сега му се струваше, че целият живот на тези човешки поколения не бе нищо друго освен едно безкрайно погребално угощение, на което ту едната, ту другата страна отиваше при кръвните си врагове. И всяка от тях, преди да отиде на погребалната трапеза, надяваше на лицето си окървавената маска.”
/Кадаре, с.128/

Канунът изисквал след погребението в дома на убития да се постави на видно място кървавата риза на убития, която оставала там и не се перяла до кървавото отмъщение за убития. Едва след убийството ризата можела да се изпере и простре, като символ на изпълнен дълг. “Казваха, че когато кървавите петна по ризата започнели да пожълтяват, това било знак, че мъртвия се тревожи, че още не са отмъстили за пролятата му кръв. Като безпогрешен барометър ризата показваше дали е още рано, или е станало късно за разплата. Чрез нея дълбоко от земята в която лежеше, мъртвият изпращаше своето предупреждение.”/Кадаре, с. 132/

Ако убиецът се е държал по всички правила на Кануна по време на убийството, погребението и след него, по искане на селото, обикновено той получавал и “голямата беса”. Селото обаче си запазвало правото и да я отмени, ако убиецът ходи и се “пъчи” с убийството, т.е. злоупотребявал с бесата – временната благосклонност. Старейшините от селото имали грижата да предупредят убиеца за това. “Обикновено по време на “голямата беса” хората бързаха да свършат онова, което не бяха успели да изпълнят през първата част от живота си. А ако не беше останало да довършват нещо голямо, тогава се захващаха с най-обикновени работи... неженените обикновено по това време се задомяваха.”/Кадаре, с.131/

По Кануна веднага след убийството, убиецът бил длъжен да си сложи на десния ръкав – черна лента, която показвала на всички, които го срещнат, че или предстои да отмъсти, или е обречен.

Непосредствено след погребението на убития, убиецът трябвало да плати кръвен данък в размер на 500 гроша. Таксите “кръвнина” се събирали от капедана /глава на родова аристокрация с неограничена власт в своите земи, която се крепяла на неписаните закони на планините на Северен Рафш / област в северна Албания/, който следял да се спазва Кануна. Данакът се плащал веднага след проливането на кръвта. За нанесени рани също се плащал данък с различен размер в зависимост от броя на раните и мястото им. Най-висока била глобата при раняване в главата и тя била два пъти по-голяма от тази за рани по тялото. Раните по тялото също били в две категории – от кръста нагоре и надолу. Според Кануна при раняване, можело да не платиш глабата, но трябвало да причислиш раняването към кръвното отмъщение и така загубваш пове-

че правото да убиваш човек от другия род, тъй като с това се погасявало половината кръвна вражда. Имало право само да се рани някой друг от рода. Ако се платяла глобата кръвното отмъщение си оставало ненакърнено. Ако по икономически причини не можела да се заплати глобата за две ранявания, хората са принуждавали да дадат още един човешки живот, тъй като ако някой ранял двама души от рода на кръвния си враг или ранял два пъти един и същи човек и не бил платил глобата си, той ставал длъжник с още едно кръвно отмъщение.

Освен това според Кануна, когато двама души стрелли едновременно един срущу дрег и единият бъде убит, а другия само ранен – раненият заплащал глоба равна на половин кръвно отмъщение. “Зад целия този полумитически декор трябва да се търси икономическата страна. Може да прозвучи цинично, но в днешно време, както и всичко останало, така и кръвта се е превърнала в стока”/Кадаре, с. 264/

Данъкът “кръвнина” бил задължителен и никой не си позволявал лукса да не го плаща, независимо че нямало администрация, която да контролира убийствата и събира данъците. Убийците и впоследствие жертви сами трябвало да го отнасят на принца. “Принцът на крепостта Ороши не е принц по потекло, но в известен смисъл е повече от принц, тъй като фамилията господстваща в крепостта е от много по-древен род, отколкото кралското семейство и нейната власт се простира над цял Рафш. Това е един особен вид господство, ослянящо се на Кануна, несравнимо с което и да било друго господство на земното кълбо. Още от незапомнени времена нито държавна администрация, нито полиция са се месици в работите на Рафш. Самата крепост няма ни полиция, ни административни органи и въпреки това цялата област е под неин контрол. Така е било и в турско време, по време на сръбската и австрийска окупация, както и през първата и Втората република, та и до днес в кралска Албания”/ Кадаре, с.209/.

“Крепостта Ороши и до ден днешен се посочва в Кануна като негов пазител. В цял Рафш единствено крепостта е извън Кануна. В крепостта са идвали хора от цял Рафш за да платят кръвния си данък. “Тук е и прословутата чакалня на кръвните отмъстителите, където обречените чакат дни наред, а понякога и седмици. Всички обречени минават през тази чакалня. Повече от четиристотин години, откакто съществува крепостта Ороши, ден и нощ, зиме и лете под този сайвант винаги има хора, които са убили някого.”/Кадаре, с.213/

Обречените на смърт мъже, ако не ги убият, отивали в специални изгнанически кули в които могли да останат и до края на живота си. Ако бесата е изтекла жертвата можела да се приюти в първата изгнаническа кула, която види, или да отседне в първата къща която срещне. Но заплахата да го убиели в рамките на селището можело да породи само нови убийства. В самите изгнанически кули не да влизал никой, освен свещеника.

В Кануна има предвидени и места в които не се разрешавало да се извършва кръвно отмъщение – водениците и мястото на четиридесет крачки около

тях, реките и мястото на четиристотин крачки от тях, тъй като се смятало, че шумът пречи да се чуят предупредителните думи на кръвния отмъстител. Такива били църквите и пазарите. Имало закриляни от беса пътища и ханове, които се знаели от всички и в които не можело да се извършва кръвното убийство. Те нямали особени знаци и надписи, но за тях можело да се попита всеки. Като цяло такива пътища и ханове били много малко.

Според Кануна обреченият, който имал беса, но е преследван можел да се движи само нощем, далеч от главните пътища. Това не се приемало като страх, а било признак на хладнокръвие и мъжество, защото по този начин обреченият не само пазел живота си, но и не дразнел рода на кръвния си враг.

Извън кръвното отмъщение бели всички жени и свещениците, които никога не бивало да встъпват в кръвна вражда. Също в близост до гробищата не се допускали никакви убийства и там били забранени разправиите, кръвното отмъщение, дори и разговорите. Погребенията, почти никога не слагали началото на кръвни отмъщения.

Канунът бил предвидил и възможност за потушаване на кръвната вражда.

Такова искане обикновено било много рядко, но и за него имало правила. Първо се избирали посредници от семейството, което искало прекратяване на враждата. Обикновено главният посредник на помирението бил свещеника. Посредниците, заедно с приятели на семейството, които в такива случаи се наричали “кръвни помирители” отивали в дома на врага, за да хапнат от хляба на “кръвното помирение”. Според обичая враговете трябвало да седнат на софрата и да обядват заедно, като определяли цената, която трябвало да платят искащите помирение на кръвните си врагове. След завършване на обява присъстващите, според обичая, трябвало да станат и да започнат да влизат от стая в стая, като тропат с крака по пода, за да покажат, че кръвната вражда е пропъдена от всички ъгли на къщата. След това стопанинът на дома с наскоро пролята кръв трябвало да издълбае с брадва и длето кръст в портите на врага. После двамата стопани трябвало да си порежат пръста и след като всмукнат капка кръв от него, да обявят помирението за цял живот.

Но много по-често, когато бесата изтичала, обречените сами отивали и се затваряли в прословутите изгнанически кули, като напускали дома си, за да избавят от опасност семействата си.

За потъпкване на Кануна в самия него са предвидени сурови наказания. “Спомняха си за отделни хора, осъдени от собствените си семейства, за цели родове, съдени според Кануна, дори и за цели села, обезумели след осъждането им от други селища или от Байряка /в миналото – административна единица в някои райони на Албания/. Но слава богу, в тяхното село отдавна не е имало подобен срам – казваха те с въздишка на облекчение. Всичко се вършеше по старите правила и наскоро на никого не бе му хрумвало да ги потъпква. И пос-

ледното кръвопролитие стана, както си му е редът.”/Кадаре, с.129/

“Възможно ли е цяло село да е потъпкало дадената беса? Когато огледа и третата развалина, се убеди, че е точно така. Нещо беше чувал преди години, че цяло едно село в някакъв далечен край потъпкало бесата и било наказано от байряка. Бил убит посредник при разправия за межди между две села. Убитият гост бил поканен чрез байряка на неговия край и понеже селото не отмъстило за кръвта му, взело се решение то да бъде унищожено.”/Кадаре, с.147/

Наказанията, които били налагани по Кануна, от старейшините при по-дребни нарушения били многобройни: отстраняване, или отлъчване за цял живот от всички, без право да ходи на сватби, или да иска нещо в заем; оставяне на земите му пустеещи, придружено с изсичане на дърветата в градината му; забрана да се храни заедно със семейството си; отменяне правото да носи оръжие на рамо, или на пояс за една, две седмици, или по-дълго; завързване и затваряне в дома му; изключване на стопанина, или стопанката на къщата като член на семейството.

Особено били тежки наказанията в семейната среда – от близките и родителите: подават кафето с провряна под коляното ръка, което според Кануна означава, че си мъртъв за тях.

В Кануна кражбата не била престъпление, което се наказва със смърт, само “Кръвта изисква кръв” или прелюбодеянието в изключителни случаи.”

Самият И. Кадаре има свое обяснение за това, каква психическа нагласа и манталитет се е създала у хората, следствие вековното действие на Кануна: “Албанецът още от детство и до дълбока старост бе свикнал да живее с норми и правила... Кодексът определяше всичко с еднаква строгост – от правилата за поздрав до поведението при трагични събития. В дома главата на семейството определяше наказания като председателя на съда. Лишаване от право на глас за две седмици. Лишаване от оръжие за един месец. Затвор за една, за две или за четири седмици... Отношенията на семейството с другите семейства в селото имаха същия държавен стил. Делегация за помирение в случай на вражда. Споразумение за петнадесет дневно или тридесет дневно примирие. Присъда от съвета на старейшините на селото за дома, който наруши споразумението и т. н. и т. н. Така албанецът още от детство свикваше със сляпото подчинение на нормите и правилата и тъй като част от тях бяха абсурдни, следователно той свикваше да се подчинява на абсурдни правила. А от това подчинение на обичаите до покорството пред държавата, когато тази държава не беше чужда, имаше само една крачка”.

Според Кръстев /унгарски учен и теренен изследовател на Северна Албания/, системата на вендетата е изчезнала през десетилетията на диктатурата и причините за това са много: през 1944 година партизаните масово убиват една трета от мъжкото население в тази област, което е довело до шок и пълна амнезия у оцелелите. Йерархичните родове са започнали да се разпадат, въ-

вежда се всеобщо и задължително образование, което замества традиционния механизъм на възмездие с ежедневен произволен терор; всичко става държавна собственост и с това имотните спорове престават да съществуват. Според същият автор от началото на 90-те години вълна от кръвни отмъщения е заляла Северна Албания: отчасти защото споменът за неотмъстени случаи от миналите десетилетия се разпалва отново, отчасти защото споровете възникващи около повторната приватизация, довеждат до нови случаи, изискващи кръвно отмъщение. “В Шкодра, град с осемдесет хиляди жители, има около стотина семейства в “кръвна вражда”. Поради това в града живеят 1000-1500 потенциални убийци и жертви. . . Всеки, който е в кръвна вражда, има съзнанието, че да се убива е лошо, но така или иначе, го прави. Митологията на гордостта е много по-силна отколкото някакъв абстрактен морал: дори комунистическото промишване на мозъци не успя да я изчисти от мъжкия ум.”/Кръстев, 2000/

Не ни остава нищо друго, освен да се молим за тези хора и да таим надежда, че те сами ще намерят сили, воля и мъжество да променят съдбата си към добро. При тази вековна ирационална традиция, която отговаря на потребностите на общността да съхрани чувството си за идентичност /Кармайкъл, по Кръстев, 2000/, може би е необходима силна и демократична държава, ефективна полиция и съдебна система, които да убедят хората, че законността си струва цената.

Бележки

¹ “Най-вероятната възможност е един от потомците на фамилията Дукагини да е издал свой собствен Канун по примера на султаните. Всички най-значими османски владетели са издавали собствени сборници от закони под името “Канун”. Раждането на Кануна Дукагини и на многобройните по-малки кануни, свързани с имената на други аристократични фамилии, се отнасят към петнайсти век. Законите, които носят името Дукагини, са разглеждани като официални от обитателите на североалбанските планини чак до 1912 година, но и до ден днешен планинците споменават неговото име, когато е в ход някакво възмездие.” /Кръстев, 2000/

² Гегиец, гег - жител на областта Гегърия, Северна Албания.

³ Русана Бейлери/2000/ подробно разглежда Кануна и литературната му интерпретация в студията “Мит и реалност в албанската литература”. Нейната студия и новелите “Посърналият април” и “Кой доведе Дорунтина” на Исмаил Кадаре са основните източници на информация за Кануна върху които е изграден материала.

⁴ Канунът в някои от източниците се споменава и като “Кануни Лека Дукагини”, и като Закон на Лека Дукагини. Но независимо от наименованието, той е комплекс от устно предавани от поколения на поколение обичайни правни норми. “Характерно за нормите на албанското обичайно право е, че са скрепени със санкции при нарушаването им, които се възприемат като абсолютно задължителни от членовете на общността. . . те са неоспорими, защото концентрират в себе си авторитета на предците, който априори ги превръща

в справедливи, необходими и неизбежни... Затова няма нужда от административни и бюрократични институции, които да създават ред. Кануна, или “Кануни Лека Дукагини регламентира в детайли индивидуалния и колективния живот на албанските католици. Опорните му пунктове са стриктно съблюдаване на кръвното родство, личната семейна и родова чест, колективната отговорност, кръвното отмъщение и бесата /клетвата/.”/Елдъров, 2000/

⁵ Штефан Гечови /1874–1929/ е албански францискански монах пътува в Северна Албания и съставя “Канун”- а на лек Дукагини., “известен на света като сборник от правила за кръвната вражда”/Кръстев, 2000/. По същото време пътешества из Северна Албания и Едит Дърам /1863–1944/, британска антроположка, която оставя серия от пътеписи с научна стойност. И двамата разглеждат местното обичайно право, основано на кръвното родство, като истинска същина на “албанското”.

⁶ По конституция /първата от 1925, втората от 1928 година/ Албания няма официална, държавна или господстваща религия. Църквата е отделена от държавата, а вороизповеданията са равни помежду си. Освен конституцията през 1930 година излиза декрет – закон за религиозните общини, който съдържа 32 члена и регламентира основните принципи на църковна организация на религиозните общности и взаимоотношенията им с държавата. Според декрета – закон само трите традиционни вероизповедания в Албания – ислямът, православието и католицизмът – имат право да образуват религиозна общност, която се признава за юридическо лице. /по Елдъров, 2000/

⁷ Според Кръстев /2000/ това, което светът днес познава в печатната му форма под името Лек Канун, е всъщност компилация, датираща от началото на двадесети век и редактирана от Штефан Гечови с едва прикритата цел да осигури на своя дотогава нашироко разпръснат народ от племена национална идентичност.

⁸ “Статистически изследвания, извършени по регистрите на умрелите в голям брой католически енории показват, че в периода 1880-1905 година средно по 19% от мъжкото население в Северна Албания е ставало жертва на насилствена смърт. Най-големият процент е регистриран при фиса Топлана –42%, което закономерно редуцира неговите членове до едва 420 души през 20-те години на ХХ век. Дори и за суровите планински нрави това вече е изключителен случай, намерил отражение и порицание в разпространения навремето израз: ”Убиват се като Топлана”! /цит. По Елдъров, 2000/.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Кадаре, 1975; Кадаре, И., Хроника на камък, София.
Кадаре, 1989; Кадаре, И., Автобиография на народа в стихове, София.
Кадаре, 1989; Кадаре, И., Кой доведе Дорунтина. София.
Кадаре, 1989; Кадаре, И., Посърналия април, В: Кой доведе Дорунтина. София.
Кадаре, 2003; Кадаре, И., Легенда на легендите. София.
Желязкова, 2000; Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности./ София.
Желязкова, 2000; Желязкова, А. Албанските идентичности, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Алба-

ния и албанските идентичности/.София.

Желязкова, 2001; Желязкова, А. /съставител./, Спешна антропология, т. 1, Албанският национален въпрос и Балканите. София.

Желязкова, 2003; Желязкова, А. /съставител./, Спешна антропология, т. 2, Албански перспективи., София.

Бейлери, 2000; Бейлери, Р. Мит и реалност в албанската литература, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. /Албания и албанските идентичности/.София.

Бейлери, 2004; Бейлери, Р. Албанския Канун на обичайното право и художествените му интерпретации. www.albanian.dir.bg

Карай, Темо, 2000; Карай, Т. Адем Тамо, Някои тенденции в съвременното албанско семейство., Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.

Бобев, 2000; Бобев, Б., Албания в трудните години на промени, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.

Кръстев, 2000; Кръстев, П. Цената на амнезията. Интерпретации на вендетата в Албания, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.

Иванова, 2000; Иванова, Ю. Албания и албанците. Етнографски очерк, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.

Елдъров, 2000; Елдъров, С., Православни и католици в Албания, Желязкова, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.